

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационния труд на Цветелина Георгиева Ангелова, редовна докторантка в Катедрата по български език във ФФ на ЮЗУ, Благоевград на тема „Названия на състояния и процеси, отразяващи репродуктивните функции на жената в българския език“ за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 2.1. Филология, научна специалност 05.04.17. Български език с научен ръководител доц. д-р Борислав Попов

Авторката на дисертацията е родена в Благоевград през 1989 г. Тук е завършила гимназия в СОУ „Кузман Шапкарев“ през 2008 г. и е следвала в ЮЗУ Благоевград от 2008 до 2012 г. във ФФ – специалност Българска филология. Завършила е като магистър специалността Журналистика през 2013 г. От 2014 г. е редовна докторантка в Катедрата по български език на Филологическия факултет. От 2017 до 2018 г. (само една година) е била в отпуск по майчинство. По време на докторантурата е участвала в две научни конференции у нас и в една – в чужбина. У нас е получила втора награда на IX национална филологическа конференция на студентите и докторантите в ЮЗУ – 2015 г. Участвала е също така с доклад и в една международна конференция в Австрия (в дома „Витгенщайн“, Виена). Автор е на три статии, свързани с проблемите на дисертацията (списъкът е в Автореферата).

Представеният за рецензиране труд „Названия на състояния и процеси, отразяващи репродуктивните функции на жената в българския език“ (346 с.), както проличава от надслова му, е първото пространно интердисциплинарно изследване с приложение на методи както от областта на лингвистиката (лексикология, семантика, номинативна теория и деривация), така и на етнологията и културологията.

Проучването има следните особености:

1. В него е събран значителен по количество **материал** от различни по вид източници – други изследвания, разнотипни речници и оригинални трудове – върху една деликатна и субтилна тема, която сама по себе си винаги е будела любопитството, но никога не е била изчерпвана в събирането и обработката на материала докрай. Колкото и да е трудна, тази тема,

същевременно е и благодарна, защото с изпълнението на задачата (което е несъмнено от страна на авторката на дисертацията) се хвърля обилна светлина, и то всестранно, върху амбициозно поставения проблем.

2. Независимо от предложената сложна структура на дисертацията – от пет части с около 70 подзаглавия – изследването фактически се състои от **три големи дяла**, които условно ще нарека: лексико-семантичен (лексиколожки), номинационно-деривационен и етнологички (етнокултурен). Те не са така строго разграничени както ги представям, защото на много места се преплитат и взаимно проникват един в друг.

Във връзка с тази делба трябва много високо да бъде оценено научното израстване на дисертантката, която отлично е овладяла изключително трудни и обемисти **методологии**, изискващи много време за разбирането и практическото им приложение в изследването: семантичните теории на българските, руските и западноевропейските лексиколози, теорията на номинацията на проф. М. Попова и словообразователната теория на световноизвестния чешки дериватолог М. Докулил.

Вярна на принципа за правдиво отразяване на методологичните постановки от споменатите теории, на места Ангелова достига до крайности с обясненията на широко употребявани термини (като **диалектизми**, например). Излишното „теоретизиране“ е по-характерно за първата част на работата – лексиколожката. То може да бъде донякъде оправдано единствено със законовите изисквания към всеки докторант да покаже по-широка научна осведоменост. И наистина много стриктно Ангелова удовлетворява това задължение като редовно посочва многобройните източници и подробните обяснения на всеки отделен автор. Определено може да се говори за широка ерудираност на докторантката.

3. За разлика от Софийските центрове, в Благоевградския университет представеният труд е може би първата обемна и значителна разработка, в която **се прилагат теоретичните концепции за езиковата номинация**, и то върху лексика от определен тематичен кръг, свързан с физиологията на жената. Докато в областта на модерното словообразуване във факултета има защитени доста дисертационни трудове и вече може да се говори дори за цяла дериватоложка школа, то по отношение на приложението на теоретичните концепции за езиковата номинация работата на Ангелова има пионерски характер.

4. Като се изтъква успехът на докторантката в областта на прилагане на постановките на терминознанието обаче, не бива да се подминава фактът, че авторката се включва със словообразователния си дял в така наречената домашна дериватоложка школа.

Докторантката много добре е овладяла не само основните принципи на синхронното, на диахронното словообразуване при съществителните, но също така и на моделното словообразуване при прилагателните и глаголите.

5. Изследването има значение и за българската диалектология с конкретната информация, която може да се намери в труда за географското разпространение на всяка една от лексемите, свързани с тематичния кръг за физическото (полово) състояние на жената.

Много полезни са данните с широко териториално разпространение, както и за лексемите с ограничени ареали върху българския езиков континуум.

6. Много ценен е събраният на едно място критичен материал от етнолингвистично гледище, т.е. от етнологко, културоложко, народнопсихологично естество от различни автори за отделните периоди от интимния живот на българското момиче, българската девойка и на жената от средна и по-късна възраст. Ангелова добре познава трудовете и успехите на българските етнографи, етнологзи и етнолингвисти, и не на последно място на значителна част от руските изследователи. Веднага трябва да отбележа, че този културоложки аспект, макар и да не е основен за труда, е намерил място, защото чрез него се хвърля светлина върху важни особености на българската народопсихология, върху националния морал и характер, върху формите на фолклорното мислене, и то в развитие. Съществени са наблюденията за изчезването на различните звена във веригата на обредите и обичаите, говорещи за промяната на нагласите във възгледите на българите под ударите на новото време.

7. Езикът и стилът на авторката са на необходимото равнище. На нея ѝ се е наложило не само да изучава и усвоява, но и да прилага няколко съвсем нови богати терминологии, както и практически съвсем конкретно да извършва сложни и многобройни класификации (по понятийно семантични и по словообразователни критерии).

8. Посочените от мене три големи дяла от дисертацията са белег за проявен **максимализъм**. Всяка една част всъщност би могла самостоятелно

да бъде представена като отделна дисертация. Затова свидетелства и самият брой на страниците (346). И трите части биха имали също дисертабилен характер. Поради това препоръчвам при евентуално отпечатване на труда да бъде извършено известно съкращение с оглед на отпадане на известна информация. (Това се отнася най-вече до лексиколожко-семантичната част).

От множеството теоретични и приложни постановки по-специално бих искал да се спра на следните:

В **Увода** добре са поставени целите и задачите на труда и са представени методите на проучване. Извършен е цялостен преглед на разработките за физиологичните състояния на жената, и по-конкретно тези, които се отнасят до девствеността, мензиса, бременността и раждането в българския език – книжовен, разговорен и диалектен. Назовани са основните методи на проучването (дискриптивният, структурният, методът на компонентния анализ, сравнително-историческият, ареалният, количественият, словообразователният и конгнитивният). Недоумение буди следващият подраздел „Подходи на проучването“. Разлика между термините „метод“ и „подход“ няма. Първата дума е чужда, а втората – домашна. Може би авторката визира нещо друго. Говори се също така за синхронен и диахронен подход, а това са същностни методологични термини. (За синонимията между *метод* и *подход* вж. в Терминологичен речник, М. Попова и др. 2007: 386 заглавката *синхрония* и с. 104 *диахрония*. Същата игра на думи е налице и в „разделянето“ на *обект* и *предмет* – с. 265 и 320. *Обект* е руско-немска заемка, а *предмет* – домашна дума. В Терминологичния речник също така са дадени като синоними.)

Във Втората част – **Теоретичен модел на изследването** са разгледани по-общи и по-специални за темата въпроси. От по-общите ще споменем тривиалните проблеми за: лексиката като система; първичната и вторична номинация чрез метафора и метонимия; моносемантични и полисемантични названия; синонимни и антонимни отношения; книжовна, разговорна, диалектна и жаргонна лексика; активен и пасивен пласт в лексиката и др. Приносът в работата е, че тези общи проблеми от докторантката са онагледени с конкретен материал от тематично-семантичния кръг за физиологичните състояния на жената. Ако при отпечатването на труда се тръгне по линията на известно съкращаване, то тъкмо в тази лексиколожка част това би могло да се извърши. Общите постановки, изброени по-горе,

трябва да бъдат само маркирани, а илюстративният материал, отнасящ се до темата, трябва да остане.

Що се касае до по-специалните методологични проблеми, свързани по-плътно с теорията на номинацията, то те като по-малко познати, не бива да бъдат отпечатани в съкратен вид. Става дума най-вече за въпросите, визиращи класификационните признаци на понятийно-семантичните категории, ономасиологичната структура на думата и за формално-граматичния и лексикалносемантичния израз на ономасиологичната структура. Не по-малко важен е проблемът за определяне на понятието **номинационен признак**, а също така и за разликата между наминационен признак и ономасиологичен признак. При правилно и добро предаване на теорията на проф. М. Попова, може би е необходимо малко повече да се наблегне на факта, че номинационният признак има по-абстрактен, по-общ характер, а ономасиологичният (от ономасиологичната структура на думата) – съвсем конкретен характер, т.е. отношението на единия (номинационния) към другия (ономасиологичния) е израз на отношение на общо към частно понятие. С други думи, в случая няма място за противопоставяне, а за конкретна реализация на номинационния признак чрез ономасиологичния (в една дума) или реализация на номинационния признак чрез няколко ономасиологични структури (в няколко думи или други случаи); например по-общият (номинационният) признак ‘честна’ (за мома) се изразява чрез няколко различни ономасиологични признака: *добра, арна, хубава* (атрибутивни); *девисилка, моминка* (субстанциални).

Номинационният признак ‘девственост’ намира израз в следните ономасиологични структури: *цялкост, моминство* (атрибутивни); *невестинско лице* (конструкционни); *ръз* (заимствана); номинационният признак ‘менструация’ се изразява чрез следните ономасиологични структури – *месечина, месец* (субстанциални); *видело, пране* (процесуални); *мензис, айзе* (заимствани); номинационният признак ‘менструира, е в менструация’ е отразен в процесуалните признаци: *плавя, пера се*; номинационният признак ‘бременна’ намира отражение в ономасиологични структури като *натоварена* (процесуална), *трудна, трудница, корместа, временна* (субстанциални); номинационният признак ‘раждане’ естествено намира отражение в процесуалните ономасиологични структури: *постигане, добиване, намиране*. Подобно е положението и с номинационния признак ‘раждам’. Или да

обобща: налице са по-абстрактни номинационни признаци (и структури). Типологично ономасиологичните структури (и признаци) са субстанциални, атрибутивни, процесуални и обстоятелствено-признакови). В добавък към тях се прибавят конструкционните (смесени) от типа на фразовите и изреченски случаи – *клъвна я петела; развя червен байрак* и др. Някои от ономасиологичните мотиви и структури могат да имат двойка и тройка интерпретация. Заради този факт е нужна уговорката, че тези случаи се разглеждат в словообразователната част на работата.

Накратко, броят на номинационните признаци е в пъти по-малък от броя на ономасиологичните признаци и структури. Богатството на ономасиологичните признаци и структури се дължи на това, че те се реализират в отделните думи, и по-специално в редовете от абсолютни синоними в границите на една система (един диалект или един книжовен език) или в редовете на хетеронимите в границите на повече системи. (Хетеронимите са еднакво семантични облици в различни диалекти.)

По-конкретната същност на ономасиологичния признак като израз на по-абстрактния номинационен признак има своето приложение най-вече в областта на словообразуването. В номинационната теория ономасиологичният признак се открива при т.нар. ономасиологични структури при анализа на отделните думи като конкретизиране на номинационния. На практика обаче, макар и рядко, в редица случаи ономасиологичните признаци (морфологически оформени с еднакъв корен) са обявени като номинационни. Така броят на номинационните признаци нараства неимоверно много.

Що се касае до статуса на ономасиологичния признак при словообразуването, както вече отбелязах по-рано, той е схванат най-общо точно, добре дефиниран и функционално оценен.

Водещ делитбен критерий в частта, озаглавена „Механизъм на словообразуването“, е **начинът на образуване на думите**. Следвайки Докулил, този дял при съществителните е представен от мутационния, транспозиционния и модификационния начин. В границите на тридялбата въз основа на базисния материал от лексикалния кръг за репродуктивните функции на жената при **мутационния начин** са представени названията от агентивинте, акторисните, атрибутивните и субстанциалните категории, при **транспозиционния начин** – от акционно-резултативните и есендиалните категории, при **модификационния начин** – от деминутивно-мелиоративните

и аугментативно-пейоративните категории. Названията на признаци и названията на процеси, макар че са обявени като модели, са поднесени с морфологични характеристики.

Следват изводи с по-общ характер в Обобщението, макар че след всеки дял (дори и след най-малкия по обем) се правят по-частни изводи.

Към труда с оглед на отпечатването му биха могли да бъдат направени и някои препоръки:

1. Като се съгласявам, че вътрешната форма на думата при непрозрачните (домашни и при чуждите) думи достига до разкриване на етимона, не мога да се съглася, че подобна процедура трябва да се прилага във всеки случай. Това е диахронно решение на въпроса. При синхронния анализ, който е основен в труда, вътрешната форма се определя чрез мотивацията, която е резултат от прозрачността на облика. Така в думата *бременна* тя ще се търси по линията на връзката със съществителното бreme ‘товар’, а не с вече неясното индоевропейско * *bher-men* ‘нося’. В този смисъл по-прав е Вътов, който търси съвременен признак в съдържанието на думата, т.е. връзката ѝ с други съвременни думи от лексикалната система.

2. Едни и същи примери, макар и в различни връзки с други думи, се дават и като случаи на метонимен и като случаи на метафорен пренос: срв. *корместа* (метафора) и *корместа жена* (метонимия). Поне примерите биха могли да бъдат разнообразени.

3. Граматичната характеристика (родовата) е нужно да бъде съблюдавана в описанието, напр. номинационният признак ‘постигане’ не може да бъде изразен чрез *жена* – субстанциален ономаσιологичен признак (жена, която стига в края на бременността). На преден план трябва да бъде изведена вербалността: ‘раждане, стигане до края на бременността – за жена’. Тук става дума за по-точно предаване на същността на признака.

Тези препоръки, естествено, не променят високата оценка за работата, те могат бързо да бъдат изпълнени.

Авторефератът (61 с.) точно отразява основните части от пространно разработения труд.

В заключение трябва да обобщим, макар че още в началото в 8 точки изтъкнахме достойнствата на труда.

Представената пространна дисертация е изградена върху богат лексикален материал от около 1000 названия. Тя има интердисциплинарен

характер, поради което е еднакво ценна както за лингвистиката, така и за етнолингвистиката, етнопсихологията, когнитивистиката, културологията и др. обществени науки.

Досега темата, поради своята деликатност, е разработвана фрагментарно. Тук тя е изпълнена интегрално и многоаспектно, но все пак и със специален оглед към проблемите на лексикологията, теорията на номинацията и словообразуването.

Докторантката се оформя чрез труда като отличен специалист в споменатите области.

Поради посочените достойнства на труда, предлагам на Цветелина Георгиева Ангелова да бъде присъдена образователната и научна степен **доктор**.

22. 08. 2018 г.
Благоевград

Рецензент:
(проф. д-р Ив. Кочев)